

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه سمنان

دانشکده علوم انسانی

گروه زبان‌شناسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان‌شناسی همگانی

عنوان: نظام آوایی گونه‌ی لکی، رویکردی غیر خطی

استاد راهنما:

دکتر شهرام نقشبندی

استاد مشاور:

دکتر عصمت اسماعیلی

پژوهشگر:

علی کوشا

اسفند ۱۳۹۱

تقدیم به استاد عزیزم دکتر نقشبندی

سپاسگزاری

حمد و سپاس ایزد منان را که توفیق کسب علم و دانش اندوزی را به بنده عطا فرمود. بر خود لازم می‌دانم که از زحمات و راهنمایی‌های بی دریغ استاد راهنمای ارجمندم، جناب آقای دکتر شهرام نقشبندی که در انجام پایان‌نامه زحمت زیادی را متحمل شدند سپاسگزاری ویژه داشته باشم و در پایان از همه اساتید که بنده را در امر تحصیل و انجام پایان‌نامه به نحو شایسته همراهی کردند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم.

فهرست مطالب

عنوان

شماره صفحه

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- مقدمه..... ۱
- ۲-۱- سوال های تحقیق..... ۲
- ۳-۱- اهداف تحقیق..... ۲
- ۴-۱- روش گردآوری داده ها..... ۳
- ۵-۱- جامعه آماری..... ۴
- ۶-۱- گونه لکی..... ۴
- ۱-۶-۱- معرفی و تاریخچه..... ۴
- ۲-۶-۱- پراکندگی جغرافیایی گویشوران لک..... ۶
- ۳-۶-۱- ادبیات لکی..... ۸
- ۷-۱- ساختار پژوهش..... ۱۰

فصل دوم: پیشینه مطالعات

- ۱-۲- مقدمه..... ۱۳
- ۲-۲- پیشینه واجشناسی زایشی غیرخطی جزمستقل..... ۱۳
- ۱-۲-۲- مکتب واجشناسی پراگ..... ۱۳
- ۲-۲-۲- واجشناسی در زبانشناسی ساختگرا..... ۱۴

- ۱۵.....۳-۲-۲- پیدایش واجشناسی زایشی.....
- ۲۰.....۴-۲-۲- واجشناسی جزمستقل.....
- ۲۳.....۴-۲-۲- پیشینه مطالعات گونه لکی.....
- فصل سوم: ملاحظات نظری
- ۳۵.....۱-۳- مقدمه.....
- ۳۵.....۲-۳- تولید گفتار.....
- ۳۵.....۱-۲-۳- اندامهای گفتار.....
- ۳۶.....۱-۱-۲-۳- ششها.....
- ۳۶.....۲-۱-۲-۳- حنجره.....
- ۳۷.....۳-۱-۲-۳- مجرای گفتار.....
- ۳۸.....۲-۲-۳- آواهای زبان.....
- ۳۸.....۱-۲-۲-۳- واکه ها.....
- ۳۹.....۲-۲-۲-۳- همخوانها.....
- ۴۰.....۱-۲-۲-۲-۳- بستهای مجرای گفتار.....
- ۴۰.....۱-۱-۲-۲-۲-۳- جایگاه های تولید.....
- ۴۰.....۲-۱-۲-۲-۲-۳- انواع بست در مجرای گفتار.....
- ۴۲.....۲-۲-۲-۲-۳- همخوانهای مرکب.....
- ۴۲.....۱-۲-۲-۲-۲-۳- تولید ثانویه.....
- ۴۳.....۲-۲-۲-۲-۲-۳- تولید دوگانه.....

- ۴۳.....تولید ناقص.....۳-۲-۲-۲-۲-۳
- ۴۳.....ساختار هجا.....۳-۲-۳
- ۴۵.....رسایی و سلسله مراتب آن.....۴-۲-۳
- ۴۶.....مفاهیم واجشناسی زایشی.....۳-۳
- ۴۶.....مفهوم واج.....۱-۳-۳
- ۴۸.....تنوع واجگونه ای.....۲-۳-۳
- ۴۸.....دو سطح بازنمایی.....۳-۳-۳
- ۵۲.....مشخصه های تمایزدهنده.....۴-۳-۳
- ۵۳.....مشخصه های تمایزدهنده در SPE.....۱-۴-۳-۳
- ۵۴.....مشخصه های طبقه عمده.....۲-۱-۴-۳-۳
- ۵۵.....مشخصه های حنجره ای.....۲-۱-۴-۳-۳
- ۵۶.....مشخصه های شیوه تولید.....۳-۱-۴-۳-۳
- ۵۶.....مشخصه های جایگاه تولید.....۴-۱-۴-۳-۳
- ۵۹.....قواعد در دستور زایشی.....۵-۳-۳
- ۶۰.....قواعد واجی در SPE.....۱-۵-۳-۳
- ۶۳.....نشانداری.....۶-۳-۳
- ۶۴.....واجشناسی جزمستقل.....۴-۳
- فصل چهارم: نظام آوایی گونه لکی شیروان و چرداول
- ۷۴.....واجهای گونه لکی.....۱-۴

- ۷۴.....۱-۱-۴- همخوانها
- ۷۵.....۱-۱-۱-۴- همخوانهای انسدادی
- ۸۴.....۲-۱-۱-۴- همخوانهای خیشومی
- ۸۷.....۳-۱-۱-۴- همخوانهای روان
- ۹۲.....۴-۱-۱-۴- نیم وا که ها
- ۹۴.....۵-۱-۱-۴- همخوانهای سایشی
- ۱۰۲.....۶-۱-۱-۴- همخوانهای انسایشی(انسدادی-سایشی)
- ۱۰۴.....۲-۱-۴- جدول همخوانهای گونه لکی شیروان و چرداول
- ۱۰۷.....۳-۱-۴- واجگونه های همخوانهای گونه لکی شیروان و چرداول
- ۱۶۲.....۴-۱-۴- فرایندهای واجی در تبدیل واجهای همخوانی به واجگونه ها
- ۱۶۳.....۱-۴-۱-۴- نادمیدگی
- ۱۶۳.....۲-۴-۱-۴- وا کرفتگی
- ۱۶۴.....۳-۴-۱-۴- گردشگی
- ۱۶۴.....۴-۴-۱-۴- همگونی جایگاه تولید همخوانهای خیشومی
- ۱۶۴.....۱-۴-۴-۱-۴- لبی و دندانی شدگی همخوان /m/ قبل از همخوانهای لبی-دندانی
- ۱۶۵.....۲-۴-۴-۱-۴- دندانی شدن همخوان /n/ بعد از همخوانهای دندانی
- ۱۶۶.....۳-۴-۴-۱-۴- ملازی شدن همخوان /n/ قبل از همخوان ملازی
- ۱۶۷.....۴-۴-۴-۱-۴- نیم وا که شدگی همخوان /v/ بین دو وا که
- ۱۶۸.....۵-۱-۴- وا که ها

- ۱۶۸.....۱-۵-۱-۴- واکه های پیشین.....
- ۱۷۶.....۲-۵-۱-۴- واکه های پسین.....
- ۱۸۲.....۶-۱-۴- واجگونه های واکه های گونه لکی شیروان و چرداول.....
- ۱۹۸.....۷-۱-۴- فرایندهای واجی در تبدیل واجهای واکه ای به واجگونه ها.....
- ۱۹۸.....۱-۷-۱-۴- کشیدگی.....
- ۱۹۹.....۲-۸-۱-۴- خیشومی شدگی.....
- ۱۹۹.....۹-۱-۴- واکه مرکب.....
- ۲۰۱.....۲-۴- واج آرایی.....
- ۲۰۱.....۱-۲-۴- ساختار هجا.....
- ۲۰۲.....۱-۱-۲-۴- عناصر هجایی.....
- ۲۰۲.....۱-۱-۲-۴- توزیع واکه ها.....
- ۲۰۲.....۱-۱-۲-۴- هجای بسته.....
- ۲۰۲.....۲-۱-۲-۴- هجای باز.....
- ۲۰۳.....۲-۱-۲-۴- همخوانهای آغاز واژه/هجا.....
- ۲۰۳.....۳-۱-۲-۴- همخوانهای پایان واژه/هجا.....
- ۲۰۳.....۴-۱-۲-۴- خوشه های همخوانی.....
- ۲۰۳.....۱-۴-۱-۲-۴- خوشه های آغاز واژه/هجا.....
- ۲۰۵.....۲-۴-۱-۲-۴- خوشه های پایان واژه/هجا.....
- ۲۰۸.....۳-۴-۱-۲-۴- خوشه های همخوانی میانی.....

- ۲۰۸.....۱-۲-۴-۱-۳-۴-۱- خوشه های درون واژه ای.....
- ۲۰۹.....۲-۳-۴-۱-۲-۴- خوشه های بین تکواژها.....
- ۲۰۹.....۵-۱-۲-۴- تقطیع هجایی واژه های گونه لکی شیروان و چرداول.....
- ۲۱۰.....۶-۱-۲-۴- الگوی هجایی گونه لکی شیروان و چرداول.....
- ۲۱۱.....۷-۱-۲-۴- سلسله مراتب رسایی در ساختارهای گونه لکی شیروان و چرداول.....
- ۲۱۳.....۳-۴- تاثیر نظام آوایی گونه لکی بر گویشوران دوزبانه لکی-فارسی.....

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

- ۲۱۲۸.....۱-۵- خلاصه.....
- ۲۲۰.....۲-۵- نتیجه گیری.....
- ۲۲۰.....۱-۲-۵- پاسخ به سوالات تحقیق.....
- ۲۲۱.....۳-۵- پیشنهاداتی برای مطالعات آتی.....

چکیده

واجشناسی به عنوان قسمت مهمی از دستور هر زبان از دید دستوریان زایشی دور نمانده است. عموم زبان شناسان عقیده دارند که پایه واج شناسی، کتاب الگوی آوایی زبان انگلیسی^۱ است که نوام چامسکی^۲ و موریس هله^۳ در سال ۱۹۶۸ آن را منتشر کرده‌اند. عمده‌ترین شاخه‌های واج‌شناسی زایشی^۴، واج‌شناسی واژگانی^۵ SPE، واج‌شناسی جزءمستقل^۶ و نظریه بهینگی^۷ می‌باشد که خود نیز زیرشاخه‌هایی دارند عبارتند از انگاره واج‌شناسی جزءمستقل، نوعی از واج‌شناسی غیرخطی می‌باشد که توسط گلداسمیت^۸ (۱۹۷۵) معرفی شد. بر خلاف رویکردهای خطی که در آنها زنجیره کلام بر روی یک خط قرار می‌گرفت، در روی رویکردهای غیرخطی کلام به صورت چند لایه‌ای است که به صورت مستقل از هم عمل می‌کنند و فضایی چند بعدی را تشکیل می‌دهند.

پژوهش حاضر به بررسی نظام آوایی گونه لکی شیروان و چرداول در چارچوب واجشناسی زایشی غیر خطی جزمستقل می‌باشد. برای این کار ابتدا به معرفی پیشینه‌ای از مطالعات واجشناسی و سپس مطالعات انجام شده در مورد گونه لکی پرداخته ایم. سپس واجشناسی زایشی غیر خطی جزمستقل معرفی و اصول آن بیان گردیده است. داده‌های پژوهش در چارچوب واجشناسی زایشی غیر خطی جزمستقل بررسی شده که این کار با ارائه واجهای گونه با استفاده از نمودار درختی هر واج ارائه شده است. هویت واجی هر واج با استفاده از جفت یا مجموعه‌های کمینه به اثبات رسیده است و واجگونه‌های هر واج و بافت آوایی رخداد هر یک بیان شده است و تغییر واج و ظهور آن به صورت واجگونه‌های مختلف در چارچوب قاعده نویسی واجشناختی رایج بیان شده است. ساختمان هجا، محدودیتهای با هم آیی واجها و نیز خوشه‌های همخوانی آغاز و پایان هجا نیز مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در پایان میزان کارایی واجشناسی زایشی غیر خطی جزمستقل در توصیف نظام آوایی گونه لکی و نیز برخی نتایج عملی آن ارزیابی شده و پیشنهادهای برای مطالعات بعدی ارائه گردیده است.

¹The Sound Pattern of English

²Noam Chomsky

³Morris Halle

⁴-SPE، (۱۹۶۸) هله و چامسکی کتاب عنوان مخفف The Sound Pattern of English

⁵ Lexical Phonology

⁶ Autosegmental phonology

⁷Optimality Theory

⁸John Goldsmith

فصل اول:

مقدمه:

۱-۱- مقدمه

تلاش در جهت شناخت زبان و ماهیت آن پیشینه ای قدیمی دارد. از گذشته تا حال پیچیدگی های زبان های بشری و تنوع و اختلافات و نیز وجوه شباهت آنها ذهن دانشمندان را به خود مشغول داشته و این امر دلیلی برای مطالعه گسترده جنبه های مختلف زبان بوده است. گستردگی موضوع و دقت عمل دانشمندان در زمینه های خاص زبانی منجر به تکوین علم زبانشناسی گردیده است و با مشخص شدن حوزه های تخصصی، جای خود را در میان سایر علوم باز کرده است. زبانشناسی با استفاده از معیارها و ملاکهای عینی و توصیفی نه تنها در پی شناخت ویژگیهای گفتار بشری و یافتن قواعد کلی حاکم بر ساختار زبان و نحوه کاربرد آن بر آمده، بلکه با توجه به نقش اصلی زبان که وسیله برقراری ارتباط در یک جامعه است، یافتن علل تحول و قوانین ناظر بر دگرگونیهای زبانی را نیز یکی از وظایف خود به شمار می آورد. به علت گستردگی حوزه کار زبانشناسی و اینکه مفاهیم و مطالعات وسیعی را در بر می گیرد و نیز از آنجایی که این علم ارتباطات تنگاتنگی با سایر علوم از جمله روانشناسی، جامعه شناسی، مردم شناسی، عصب شناسی و بسیاری علوم دیگر دارد، پرداختن به جنبه های مختلف زبان در حوزه کار یک زبانشناس خاص قرار نمی گیرد و برای دقت بیشتر رشته های تخصصی و زیرشاخه های زبانشناسی شکل گرفته است و دانشمندان به طور جداگانه قسمتهای مختلف زبان از جمله واج شناسی، صرف و نحو و نیز رشته های مرتبط از جمله روان شناسی زبان، جامعه شناسی زبان و غیره را مورد تحقیق دقیق قرار داده اند.

از آنجا که عینی ترین نمود زبان به صورت گفتار است، لذا از آغاز مطالعات زبانشناسی بررسی گفتار مورد توجه قرار گرفت. تجزیه گفتار و بررسی دقیق آواها و به تبع آن، واج شناسی به عنوان سطحی انتزاعی امروزه توجه دانشمندان زیادی را به خود جلب کرده است، به طوری که نظریه های جامع و کاملی در این مورد تدوین گردیده است. جامعیت این نظریه ها تا جایی مورد ادعای واضعان آنهاست که آنها را به صورت اصولی جهانی معرفی می کنند. اثبات جهانی بودن این نظریه ها نیاز به زمان فراوان و سنجیده آنها با زبانهای مختلف دارد.

پژوهش حاضر تلاشی است برای توصیف یک زبان (گونه) در چارچوب نظریه واج‌شناسی زایشی غیرخطی^۹ می‌باشد.

در این پژوهش نظام آوایی گونه لکی شهرستان شیروان و چرداول مورد مطالعه قرار می‌گیرد. این مطالعه یک بررسی توصیفی است از نظام آوایی گونه لکی بر اساس واج‌شناسی زایشی غیرخطی جزمستقل است. نظریه ای که توسط توسط گلداسمیت^{۱۰} (۱۹۷۵) معرفی شد و سعی ما بر این بوده که تا حد امکان از جدیدترین نمونه این نظریه استفاده شود. پس از جمع آوری داده‌ها سعی بر آن است که واج^{۱۱} های گونه به طور کامل استخراج شده و هویت واجی آنها با استفاده از جفت یا مجموعه های کمینه به اثبات برسد. و نمودارهای درختی غیرخطی جزمستقل هر واج ارائه میشود. در محیطهای آوایی گوناگون دارای واجگونه^{۱۲} های مختلف هستند که این واجگونه‌ها به تفکیک برای هر واج معرفی و محیط آوایی رخداد هر یک مشخص خواهد شد. قواعد واجی^{۱۳} که بیانگر تبدیل واج به واجگونه‌های خاص در محیط آوایی خاصی می‌باشند در چارچوب علائم مورد استفاده در قاعده نویسی واج‌شناسی زایشی و غیرخطی جزمستقل بیان می‌گردند. در تمام مراحل پاره گفتارهای نمونه به شاهد آورده شده است که در این امر تا حد امکان اختصار در ارائه مثالها مورد توجه بوده و برای هر واجگونه چند پاره گفتار نمونه در جایگاههای مختلف آورده شده است. ساختمان هجا از دیگر مطالبی است که پژوهش بدان می‌پردازد. عناصر موجود در مرکز هجا، آغاز و پایانه معرفی شده و محدودیتهای حاکم بر باهم آیی همخوانها و تعداد آنها در آغاز^{۱۴} و پایانه^{۱۵} معرفی خواهند شد.

در تمام پژوهش برای ارائه واجها، واجگونه‌ها و پاره گفتارهای نمونه از علائم IPA استفاده شده است.

۱-۲ - سوالهای تحقیق

سوالهای اصلی این پژوهش را می‌توان به صورت زیر بیان کرد:

۱- واج و و واجگونه‌های گونه لکی کدامند؟

۲- مهم‌ترین فرایندهای واجی این زبان در کدامند؟

⁹Non-linear Generative Phonology

¹⁰John Goldsmith

¹¹ - phoneme

¹² - allophone

¹³ - phonological rules

¹⁴ - onset

¹⁵ - coda

۳- ساخت های هجایی این زبان کدامند؟

۴- آیا واج‌شناسی جزءمستقل توان تبیین تمامی جنبه‌های نظام آوایی لکی را دارد؟

فرضیه های تحقیق:

۱- به نظر می رسد تعداد و توزیع واجگونه های این گونه مطابق اصول همگانی حاکم بر نظام های آوایی همه زبان ها باشد.

۲- به نظر می رسد بیشترین فرایندهای صورت گرفته همگونی شامل واک گرفتگی و کشیدگی باشد.

۳- ساخت های مفروض در این گونه زبان لکی به این شکل می باشد، cv، cvc، cvcc، ccv، ccvc، ccvcc

۴- واج‌شناسی جزءمستقل توان تبیین تمامی جنبه‌های نظام آوایی لکی را دارد.

۴-۱- اهداف تحقیق

نظریه های ارائه شده در زبانشناسی زمانی از جامعیت برخوردارند که قادر به توصیف نظامهای زبانی مختلف باشند و در اصل جهانی بودن آنها با این محک سنجیده شود. واجشناسی زایشی غیرخطی جزءمستقل نیز از زمان مطرح شدن این نظریه از این امر مستثنا نبوده است. این نظریه زمانی کاملاً به رسمیت شناخته می شود که اعتبار آن با محک داده های واقعی بر گرفته از زبانهای طبیعی مختلف موجود در جهان سنجیده شود. بنابراین یکی از اهداف پژوهش از لحاظ نظری سنجیدن کارایی این نظریه غالب در واجشناسی در توصیف نظام آوایی گونه لکی شیروان و چرداول است و اینکه آیا این نظریه از عهده ارائه مدلی کامل از نظام آوایی این گونه برمی آید یا خیر.

از لحاظ عملی استخراج واجهای و واجگونه های گونه لکی، فرایندهای واجی و سایر ارکان نظام آوایی گونه و توصیف آنها در چارچوب واجشناسی زایشی غیرخطی تلاشی است برای ثبت گونه ای که ممکن است به خاطر تاثیر روزافزون زبان فارسی کم کم از بین برود. از آنجا که در ایران، زبان فارسی زبان آموزش، زبان رسانه ها و زبان رسمی کشور است، گویشواران سایر گونه ها به سمت فارسی گرایش پیدا کرده اند تا جایی که بسیاری از گویشوران لک زبان با فرزندان خود به زبان فارسی سخن می گویند و ممکن است در چند نسل آینده این گونه یا به طور کلی از بین برود و یا چنان تحت تاثیر زبان فارسی قرار گیرد که بسیاری از ویژگیهای دستوری و آوایی

آن متحول شود. لذا پژوهش حاضر تلاشی است برای ثبت این گونه آنطور که امروزه بدان تکلم می شود تا نسلهای بعدی از تحولاتی که در گونه آنها رخ داده آگاه باشند.

اگر چه در این پژوهش ویژگیهای نظام آوایی گونه لکی شیروان و چرداول مورد بررسی قرار می گیرد، اما از آنجا که ارتباط نزدیکی میان واجشناسی، صرف و نحو وجود دارد، نتایج حاصل از این پژوهش می تواند در مطالعات دیگر در مورد سایر حوزه های گونه نیز مفید باشد. مطالعه گونه از لحاظ آوایی و آشنایی خواننده با نظام آوایی و تفاوتها و شباهتهای آن با سایر زبانها ممکن است مشوقی برای مطالعات بعدی در مورد سایر حوزه های گونه باشد. در ضمن یافته های پژوهش ممکن است منبعی مفید برای محققانی باشد که در صدد مقایسه نظامهای آوایی و یا به طور کلی مقایسه گویشهای کشور باشند.

۴-۲- روش گردآوری داده ها

به طور کلی از چند نوع داده در این پژوهش استفاده شده است:

۱- **داده های هدایت نشده:** که در قسمت استخراج واجها و واجگونه ها بیشتر کاربرد دارند و به صورت ضبط نمونه هایی از پاره گفتارهایی از گویشوران در محیط طبیعی انجام گرفته است و برای جامعیت داده ها سعی شده است که از گویشوران مختلف در محیطهای مختلف عمل ضبط صدا انجام گرفته و سپس این داده ها در استخراج واجها استفاده شوند. البته جهت رعایت امانت و صداقت پس از ضبط، گویشور در جریان امر قرار گرفته و در صورت تمایل از داده مورد نظر استفاده شده است.

۲- **داده های هدایت شده:** در برخی زمینه ها از جمله استخراج جفتهای کمینه، فرایندهای واجی، جایگاه ویا تقطیع هجایی منبعی غنی در اختیار پژوهشگر قرار نمی داد، گویشوران به سوی ادای پاره گفتارهای خاصی سوق داده می شدند. در این مورد نیز برای اینکه گفتار گویشور تا حد امکان طبیعی باشد و تحت تاثیر گفتار پژوهشگر قرار نگیرد، در مواردی معادل فارسی واژه ارائه شده و از گویشوران خواسته می شد که معادل لکی آن را بیان کنند.

۳- **داده های کتابخانه ای:** برای استخراج واژه های گویش از منابع کتابخانه ای نیز بهره برده ایم. از جمله این منابع فرهنگهای لغت و نیز آثاری است که برخی پاره گفتارها را نه برای بررسی آوایی بلکه به عنوان مثال صرفی یا نحوی ارائه کرده اند و ما از آنها استفاده آوایی کرده ایم.

۵-۱ جامعه آماری

برای جمع آوری داده های این پژوهش از گویشوران بومی ساکن در مرکز شهرستان شیروان و چرداول واقع در استان ایلام استفاده شده است. البته ممکن است در برخی نقاط روستایی شهرستان شیروان و چرداول تنوعاتی مشاهده شود که هدف پژوهش بررسی این تنوعات نیست.

تا حد امکان سعی شده است که جامعه آماری نمونه برای کسب داده هایی پژوهش از افراد مسن و بیسواد یا کم سواد تشکیل شود که تداخل زبانهای دیگر (خصوصاً زبان فارسی) در آنها حداقل باشد. انتخاب نمونه ها تا جایی که امکان داشته به صورت تصادفی انجام گرفته و در کنار آنها از شم زبانی پژوهشگر به عنوان گویشور بومی استفاده شده است. اگر چه در تمام مراحل انتخاب جامعه آماری سعی بر آن بوده که از افراد با سطح تحصیلات پایین تر استفاده شود تا تداخل فارسی در گویش آنها کمتر باشد اما در برخی موارد از جمله پاسخ به پرسشنامه ها در مورد نقطه هجایی واژه ها و یا نوشتن و گفتن معادل های لکی واژه های فارسی ناگزیر به استفاده از گویشورانی شده ایم که تحصیلات و دانش کافی برای پاسخگویی داشته اند.

۶-۱ گونه لکی

۱-۶-۱ معرفی و تاریخچه

گونه لکی گونه ای است باستانی که واژه های بیگانه کمتر در آن راه یافته است. در حالی که سه گونه لکی، لری و کردی در اصل از یک ریشه و اساس می باشند اما گونه لکی از هر جهت نسبت به دو زبان رایج دیگر در غرب کشور به زبان اوستا که زبان عصر زردشت در ایران بوده است نزدیکتر است (رحیمی، ۱۳۷۸: ۴۷).

بخش غربی ایران زمین که از دیرباز به علت آب و هوای مساعد و دره های پر آب و قابل کشت و کوههای پر از آب و علف و جنگل و شکار مورد توجه بوده است در دوره اشکانیان پهله نام گرفته است. این ندیم آورده است که پهلولی منسوب است به پهله که نام پنج شهر است: اصفهان، ری، همدان، ماه نهاوند و آذربایجان. به هر صورت می توان نتیجه گرفت که همین منطقه پهله اشکانی همان زاكراتی یا زاگروس عصر مادی است که یونانیها چنین نامیده اند و ایلام از آن جهت تا دوره معاصر و گاهی این زمان به ایلام فیلی دگرگون شده ای از واژه فهلی، پهلی و پهلولی است. از این جهت گویشها و سروده های ایلام را فهلولی یا فهلویات گفته اند که گونه هایی از زبان پهلولی یا فارسی میانه است (ایزدپناه، ۱۳۶۷: ده- دوازده).

تعداد واژه های زبان لکی را تا سی هزار واژه رقم زده اند. در زبان لکی کنونی بسیاری از لغات و اصطلاحات و واژه های موجود در زبان اوستا به همان شکل اولیه بدون هیچ تغییری رایج و معمول می باشد مانند (پیا=مرد)، (آسن= آهن)، (فره=زیاد)، (اور= ابر)، (زانستن = دانستن)، (توریا= قهر کرد)، (وفر= برف)، (کر= پسر) و ... (رحیمی، ۱۳۷۸: ۴۸).

برخی از لغات که مورد استفاده مردم لک زبان شیروان و چرداول است دقیقاً در زبان پهلوی اوستا هم آمده است که از آن جمله می توان به اور (ابر) و وارو (باران) اشاره کرد. کلمه مکیس در لکی به معنی تعارف است و در اوستا این کلمه به همین تلفظ دیده می شود. کلمه ویر که به معنی یاد و هوش استعمال می شود. در اوستا نیز آمده است. (کاظمی، ۱۳۸۰: ۶۳).

از ویژگی های عمده گونه لکی مقاومت و ایستادگی آن در برابر واژه های بیگانه است و بر خلاف زبان فارسی امروزی که واژه های بسیاری از زبانهای دیگر در آن راه یافته و متداول شده اند، لکی گونه ای است که به صورت اصیل باقی مانده است. از دیگر ویژگیهای این زبان آن است که چون در گستره طبیعت به وجود آمده و رشد و تداوم یافته است طی قرون متمادی هویت و اصالت خود را حفظ کرده و از لحاظ گستردگی، فراگیری، قدمت و دیرینگی هویت و معانی کلی اشیا، موجودات، مسائل مادی، موضوعات معنوی، طبیعت و انسان را طی هزارها سال ظهور و سقوط تمدنها در بر می گیرد و هیچ کاستی را برای گفتار و بیان خواسته ها و عواطف انسانی و ارتباط با محیط پیرامون خود ندارد، به گونه ای که تعداد بسیار زیادی از واژه های موجود در آن از لحاظ شیوایی و ذات معانی قابل توجه بوده و برخی واژه های آن مانند ورنسک (حالتی شبیه سسکه که در پایان گریه شدید و طولانی به انسان و مخصوصاً کودکان دست می دهد) و یا لامیژ (بچه انسان و یا حیوان که از شیر دیگری غیر مادر خود هم تغذیه می کند) معادل فارسی ندارند و منحصر به این گویش هستند (رحیمی، ۱۳۷۸: ۴۵-۴۹).

از آنجاییکه لکها نیز چون سایر اقوام دارای شعبات و ایلات و طوایف متعددی هستند و نیز با توجه به گستردگی و پراکندگی جمعیت لک زبانها، در مواردی اختلافات جزئی در طرز گویش آنها دیده می شود و این تفاوت در موارد زیادی مربوط می شود به همسایگی آنها با دیگر زبانهای موجود در منطقه. اما در مناطق مرکزی قسمت لک نشین، گویش لکی به شکل اولیه و بکر و دست نخورده باقی مانده است (رحیمی، ۱۳۷۸: ۴۹).

امروزه با پیشرفت صنعت و تکنولوژی در دنیا و پدید آمدن وسایل و ابزارآلات جدید صنعتی و کشاورزی بسیاری از واژه ها و اصطلاحات لکی خصوصاً اسامی نهاده های کشاورزی و ابزار و آلات سنتی کشاورزی از میان

رفته و در حال فراموش شدن هستند. جایگزینی ابزار و آلات کشاورزی با اسامی خاص خود باعث گردیده که بسیاری از واژه‌ها و اصطلاحات بکر و زیبا در گویش لکی به مرور زمان جای خود را به این اصطلاحات غریب و بیگانه بدهند و این امر می‌طلبد که صاحب نظران، نویسندگان و محققین بومی و منطقه‌ای کشورمان با جمع‌آوری این واژه‌ها و اصطلاحات آنها را حفظ و تدوین کنند.

در خصوص زبان لکی و قوم لک بطور کلی در کتابها و منابع تاریخی تنها به نکاتی جزئی بر می‌خوریم. باید پذیرفت درباره قوم لک کار تحقیقی زیادی صورت نگرفته است و از این قوم کمتر اسمی به میان آمده است و یا از آن تحت عنوان کرد یا لر یاد شده است که گویای این واقعیت است که این قوم علی‌رغم اصیل بودن و برخورداری از فرهنگ و زبانی غنی و پر اهمیت، تقریباً قومی فراموش شده از دید و نظر تاریخ و تاریخ‌نویسان و بالطبع مردم هستند. حال آنکه فرهنگ، هنر و ادبیات منظوم و منثور لکها در طول قرنهای طولانی در کشورمان قابل توجه و اهمیت بوده و چون ریشه در هزارها سال تاریخ این مرز و بوم دارد از قابلیت‌های ویژه‌ای خصوصاً در بخش مردم‌شناسی و زبان‌برخوردار می‌باشد.

این زبان نسبت به سایر زبانهای رایج در کشورمان از تاثیرپذیری کمتری از زبانهای بیگانه خصوصاً عربی برخوردار است. سلسله کریم خان زند یکی از اصیل‌ترین سلسله‌های ایرانی بوده است. پناهی سمنانی در کتاب لطف علی خان زند صفحه ۲۱ می‌نویسد کریم خان زند و صادق خان زند فرزندان ایناق خان از برگزیدگان طایفه لک بوده‌اند (رحیمی، ۱۳۷۸: ۵۰-۵۳).

۱-۶-۲- پراکندگی جغرافیایی گویشوران لک

بزرگ‌ترین محل قوم لک دره باستانی سیمره می‌باشد که در غرب کشور واقع است. حدود این ناحیه را طول و عرض جغرافیایی دره طولانی سیمره تشکیل می‌دهد. منطقه سیمره از استان همدان تا استان ایلام را در بر می‌گیرد و از شمال محدود است به استان همدان که تقریباً یک ششم خاک این استان را شامل می‌گردد و از سمت جنوب به جلگه دزفول و کبیر کوه در استان ایلام ختم می‌شود و بیش از چهل درصد از خاک این استان و از سمت شرق به استان لرستان محدود می‌شود (رحیمی، ۱۳۷۸: ۱۸).

بجز ناحیه سیمره که مرکز لک‌زبانها در کشورمان را تشکیل می‌دهد تعداد دیگری از لک‌ها در دیگر استانهای کشور چون استانهای گیلان، خراسان، فارس و زنجان زندگی می‌کنند که زبان لکی زبان مادری و محاوره‌ای آنهاست. علت حضور این عده از مردم لک زبان آن بوده که در زمان نادرشاه افشار این پادشاه به اجبار جمعیت عظیمی از لکها سیمره را جهت مقابله با روسها و افغانها به آن نواحی گسیل داشته و در آنجا

اسکان داد. بخشی دیگر از آنها نیز در زمان حکومت رضاشاه به این نواحی به اجبار کوچ داده شدند. از حد و حدود و تعداد لکهای ساکن در این مناطق آمار و اطلاعات دقیقی در دسترس نداریم. تنها میدانیم که عدّه زیادی از این مردم در این نواحی و بیشتر در مناطق روستایی آن سکونت داشته و علی رغم گذشت سالیان دراز از عمر مهاجرتشان هنوز هم به زبان لکی گفتگو می کنند. شواهد دیگری نیز وجود دارد که جمعیت دیگری از لکهای سیمره در زمان یورش اعراب به ایران برای مصون ماندن از شر دشمن زادگاه آبا و اجدادی خود را ترک کرده و به نواحی شمال و شمال شرقی کشورمان پناه برده اند (رحیمی، ۱۳۷۸: ۱۸-۱۹).

شهرستان شیروان چرداول^{۱۶} در غرب کشور جایگاه ویژه ای دارد. سکونت گاه قدیمی کاسیان است و حداقل دو شهر «لولو» و «هاردپانوی» در این شهرستان قرار دارد و از ادوار مختلف تاریخی ایران آثار متعددی در این مکان باقی مانده است.

بنا به آثار و شواهد موجود، محدوده شهرستان شیروان چرداول از کهن ترین قسمتهای منطقه ایلام قدیم به شمار می رود. در این راستا با وجود اینکه تحقیقات و کاوشهای وسیع و دامنه داری انجام نگرفته است، اما آثار و بناهای موجود، در حد خود بیانگر قدمت طولانی سکونت انسان در این محدوده است. برخی از مورخین بر این اعتقادند که در چهارهزار سال پیش از میلاد در دنیا چهار حکومت وجود داشته است: در شمال، دولت آكد، در شرق، دولت سوبارو، در غرب، دولت آمو و در جنوب، دولت عیلام. این منطقه به عنوان جزئی از سرزمین ایران، سرنوشتی مشابه با دیگر مناطق ایران بویژه نواحی غربی داشته است.

شهرستان شیروان چرداول در بخش شمالی استان ایلام واقع شده است. این شهرستان به وسیله ارتفاعات، از شهرستانهای ایلام، دره شهر و ایوان جدا شده و بخش شرقی آن به صورت باریکه ای بین دو استان لرستان و کرمانشاه قرار گرفته است. این شهرستان تا اوایل دهه شصت، یکی از بخش های شهرستان ایلام قلمداد می گردید، سپس در سال ۱۳۵۹ به صورت یک شهرستان مستقل با مرکزیت سرابله شناخته شد.

از منظر موقعیت نسبی، این شهرستان از شمال به استان کرمانشاه، از شرق و جنوب شرقی به استان لرستان، از جنوب و جنوب غربی به شهرستان دره شهر، از غرب و شمال غربی به شهرستانهای ایلام و ایوان محدود می شود.

¹⁶Shirvan chardavel

از لحاظ تقسیمات سیاسی در حال حاضر، این شهرستان دارای ۳ بخش (چرداول یا مرکزی، شیروان و هلیلان) ۸ دهستان، ۴ مرکز شهری، ۲۲۵ آبادی دارای سکنه و ۵۱ آبادی خالی از سکنه است. بنابر سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت شهرستان شیروان و چرداول در سال ۱۳۸۵ برابر با ۷۳۹۷۳ نفر بوده است.

اکثریت مردم شهرستان شیروان چرداول گُرد زبان هستند که با لهجه کلهری تکلم می کنند. با این حال مردم در بخش هلیلان و دهستان بیجنوند در بخش مرکزی به گونه لکی که به نظر می رسد از زیرشاخه های زبان گُردی است گویش می کنند.

با توجه به نفوذ روزافزونی که زبان فارسی بر گویش های گوناگون ایرانی اعمال کرده است، گونه لکی شهرستان شیروان چرداول گویش خود را حفظ کرده است. و نسبت به گونه های هم خانواده با توجه با ارتباط نزدیکش به زبان پارسی از جایگاه خاصی برخوردار است.

۱-۶-۳- ادبیات لکی

فرهنگ و ادبیات امروزی مناطق لک زبان سیمره را می توان فرهنگ و ادبیات شفاهی و غیرمدرن نام نهاد. هر چند از روی آثار و برخی اسناد بجا مانده از گذشتگان چون صفحاتی از کتاب اوستا که بر روی پوست آهو و به خط اوستایی با بسیاری از واژه های لکی نوشته شده و بعضاً در منطقه پیدا شده است و نیز سفالها و سنگ نوشته های زیاد موجود در منطقه این احتمال وجود دارد که روزگاری همه فرهنگ و ادبیات لکی که گفته می شود زبان ایرانیان باستان و زبان ساسانیان و بی تردید زبان سلسله زندیان بوده است، به صورت مکتوب آن روزگار وجود داشته است. زبان لکی در نوع خود زبانی بسیار غنی و گسترده می باشد که دارای صدها افسانه کهن، ضرب المثل، تمثیل، اشعار، چیستان و به طور کلی فرهنگ و ادبیاتی اصیل و ایرانی است. در بخش افسانه ها به حدود بیش از یکصد افسانه که در نوع خود بی نظیرند بر می خوریم. افسانه هایی که ریشه در اعصار و قرون بسیار کهن و قدیم ایران و جهان دارد. از این افسانه ها می توان به عنوان ادبیات کلاسیک ایران و جهان نام برد. این افسانه های سینه به سینه و از نسلی به نسلی انتقال یافته و به صورت بکر و دست نخورده تا امروز باقی مانده است. افسانه های رایج در ناحیه سیمره را به طور عمده می توان به دو دسته تقسیم کرد. افسانه هایی که مخاطب عمومی و همگانی دارند و دیگر افسانه هایی که خاص کودکان و نوجوانان است و اصول روانشناختی کودکان و نوجوانان را در خود دارند. لکها که در گذشته های نه چندان دور افسانه گویی را جزء عادات و عرف معمول مجالس خانوادگی و عمومی خود می دانستند، این افسانه ها را با ریتم و گفتاری آهنگین و